

ŽEMAITĖS FEMINIZMAS

Dalia Čiočytė

Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros docentė

Feministinės kritikos istorija driekiasi nuo ankstyvojo feminizmo domėjimosi moters savastimi, kaip vyriškosios kultūros išpopuliarinta idėja (prisiminkime Simone de Beauvoir sparnuotą frazę: moteris kitokia nei vyrai, nes ją taip *sukonstravo* vyrai), – per vadinamąją ginocentrinę kritiką, sutelktą į moterų kūrybą (stilistika, tematika, vaizdinija, literatūrinė tradicija), per marksistinę (Lillian Robinson), psichoanalitinę (Lillian Robinson), psichoanalitinę feministinę kritiką (su prancūziškuoju dėmesingumu specifinei moteriškai rašysenai, *écriture féminine*), – iki Myra Jehlen, Elaine Showalter, Annette Kolodny formuluojamo paradokso: meno kūrinys gali nurodyti ir teigiamų, ir neigiamų idėjų, tačiau ne tai sudaro jo, kaip meno kūrinio, vertę¹. Neatsitiktinai kai kurie feministai savąją literatūros kritikos sritį vadina *feminizmais*, kad pabrėžtų požiūrių pliuralumą².

¹ Žr. Myra Jehlen, „Archimedes and the Paradox of Feminist Criticism“, *Signs* 6, no 2, 1981, 575–601; Elaine Showalter, „Feminist Criticism in the Wilderness“, *Critical Inquiry* 8, 1981, 181–205; Anette Kolodny, „Dancing through the Minefield: Some Observations on the Theory, Practice, and Politics of a Feminist Literary Criticism“, *Elaine Showalter, ed., The New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature and Theory*, New York: Pantheon Books, 1985.

² Robyn R. Warhol & Diane Price Herndl, eds., *Feminisms: An Anthology of Literary Theory and Criticism*, Rutgers University Press, 1991.

Ir apie Žemaitės feminizmą mąstoma iš įvairių perspektyvų³. Violeta Kelertienė Žemaitės pasakotoją analizuoja keldama programinį feminizmo klausimą: kurie Žemaitės prozos elementai liudija, kad pasakotoja – moteris⁴? Viktorija Daujotytė idėmiai tyrinėja Žemaitės kūrinuose matomą moteriškąją mąstymą, jo reikšmę moterų literatūros tradicijai, simbolinį Žemaitės figūros vaidmenį XX a. pradžios moterų sąmoningumo kontekste⁵.

Įdomi Žemaitės autorinės pozicijos, autorės žvilgsnio problema. Mildos Dany-

³ Žr. Dalia Noreikaitė-Kučėnas, *Žemaitė Amerikoje*, Chicago: Lietuvių fondas, 1994; Solveiga Daugirdaitė, „Išmokytos galvoti – XIX amžiaus rašytojos“, *Žodžio laisvė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004; Solveiga Daugirdaitė, „Dalios Noreikaitės-Kučėnienės studija *Žemaitė Amerikoje*“, pranešimas, skaitytas konferencijoje „Lietuvė moteris emigracijoje“, vykusioje 2007 m. lapkričio 16 d. Lietuvių išėivijos institute; Ramunė Bleizgienė, „Jausmai Žemaitės apsakymuose“, *Lituanistica* 4 (76), t. 54, 2008, 44–61, ir kt.

⁴ Violeta Kelertienė, „Ar Žemaitė kuria pasakotojus ar pasakotojas?“, *Violeta Kelertienė, Kita vertus... / Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, 21–27.

⁵ Viktorija Daujotytė, *Moters dalis ir dalia / Moteriškoji literatūros epistema*, Vilnius: Vaga, 1992; Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001; Viktorija Daujotytė, „Lietuvos moterų sąmoningumo šimtmetis“, pranešimas, skaitytas konferencijoje „Lietuvos moterų judėjimo šimtmetis ir šiuolaikiniai lygių galimybių politikos iššūkiai“, vykusioje 2007 m. spalio 7 d. Kauno muzikiniame teatre, <http://www.tekstai.lt/index.php/zurnalas-metai/169-2007-nr-10-spalis/970-viktorija-daujoty-lytuvas-moter-smoningumo-imtmetis.html>.

tės teigimu, Žemaitės kūryba ypatinga tuo, kad XIX a. Vakaruose apie kaimo žmogaus gyvenimą buvo rašoma žvelgiant iš šalies – vidurinės klasės atstovų, – o Žemaitė pati buvo valstiečių gyvenimo dalyvė⁶. Tačiau Žemaitė – bajorė, „Autobiografiją“ (1921) pradėdanti tiesiu, griežtu bajoriškosios tapatybės įvardijimu: „Mano tėvas, Antanas Beniuševyčia, bajoras. Motina, Julijana Scepuraitė, taipogi bajoraitė, kaip visuomet sakėsi, iš aukštos giminės esanti kilusi.“⁷ 2007 m., sukakus šimtmečiui nuo Pirmojo Lietuvos moterų suvažiavimo (Kaunas, 1907 m. spalio 6–7 d.), kuriame Žemaitė aktyviai dalyvavo: buvo organizacinio komiteto narė, skaitė du pranešimus (ginantį moterų teises pranešimą „Sodžiaus moterų skriaudos“ apie tai, kad „sodietės vergės tėvų, vergės vyrų, ir sūnų“, ir moterų elgesiui reikalavimus keliantį pranešimą „Apie moterų girtuoklystę“), Viktorija Daujotytė pabrėžė: „Ir grįždami į XX amžių, į jo pradžią, turime pasakyti, kad kultūroje, visuomenės veikloje pasirodanti moterys beveik išimtinai yra bajorės. Bajorė yra ir Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė, mūsų Žemaitė; gyvenimas vertė ją gyventi kaip paprastą sodietę, leido supaprasti sodietės moters gyvenimą, netgi empatiškai juo pasiimti, bet ji pati netapo sodiete; mūsų prigimtis, pirminė patirtis yra ir mūsų rėmai, iš kurių mes, laimė ar deja, neišeiname. Bajoriškoji Julijos Beniuševičiūtės prigimtis ir ankstyvoji patirtis padėjo Žemaitėi susidaryti distanciją, iš kurios

⁶ Žr. Milda Danytė, „Žemaitės feminizmas“, *Feminizmas, visuomenė, kultūra* 1, 1999, 104–111; Milda Danytė, „Įvairios Žemaitės apsakymo ‘Tinginė’ interpretacijos“, *Feminizmas, visuomenė, kultūra* 2, 2001, 158–164.

⁷ Žemaitė, *Raštai* 4, Vilnius: Žara, 2004, 245.

ji regėjo sodietiško pasaulį, kurio dalis ir pati buvo.“⁸ Bajoriškieji prigimties rėmai ir jų kuriama estetinės distancijos galimybė⁹. Žemaitė netapo sodiete, bet iš arti regėjo sodietiško pasaulį: „Šita proza siekia tikrovę iš labai arti. [...] Jaučiame santykių tiesiog giminišką, motinišką, sodietišką“¹⁰ (Donatas Sauka). Tad Žemaitės sodietiškoumą galime interpretuoti kaip moteriškosios empatijos – svarbaus moterų literatūros sando – savitą raišką.

Žemaitės prozoje esama akivaizdžių, tiesioginių feminizmo ataudų. Apsakymas „Kieno galia, to ir valia“ (1903), perfrazuodamas sentenciją *Cuius regio, eius religio*, formuoja užuominą apie patriarchatą kaip teksto *regio* – valdžią. Apsakymo Tamošienė deklaruoja marginalumo patirtį: „Dievuliau mano! Kame čia teisybė? [...] Jo tik viršus, jo tiesa, jo valia... Argi visuomet mes, moterys, taip ir būsim varžomos?“¹¹ Apsakymas „Mieste“ (1905) retoriniu klausimu reziuumuoja prostitutės patirtį: „Kodėl vyrai taip moka mus išnaudoti, sumindžioti ir paniekinti?“¹² Plėtojama seserystės tema, feministiniam mąstymui būdinga priešintis patriarchatui

⁸ Daujotytė, 2007.

⁹ Apie Žemaitės estetinę distanciją yra įtaigiai rašęs Juozas Aputis: apie intensyvią literatūrinę tikrovės konstravimo intenciją, matomą pro teksto paviršiaus tankį; šią išvalgą entuziastingai kartojo Sigitas Geda: „Man labai patinka, ką apie Žemaitės kūrybą parašė Juozas Aputis: ‘Ji gali kalbėti, pirmą žvilgsnį metus, apie smulkiausių realybę ir kasdienybę, o iš tikrųjų jau yra ne taip: prieš mūsų akis veriasi sukurtasis pasaulis. Dėl to jis turi jau ir kokios magiškos galios, jis žadina ir mūsų kūrybiškumą’“ (Sigitas Geda, *Žydintys lubinai piliakalnių fone*, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 1999, 359).

¹⁰ Donatas Sauka, „Žemaitė žemaičiams ir lietuviams“, *Žemaitė, Raštai* 1, Vilnius: Žara, 1995, 10.

¹¹ Žemaitė, *Raštai* 2, Vilnius: Žara, 2001, 138.

¹² *Ten pat*, 192.

forma. Myliutė, „mecenato pono Zigmano“ žmona, jaučia solidarumą su savo vyro iki vestuvių suvedžiotomis merginomis: „Tu, mano kūdikis, apipiltas gėrybėmis, apsiaustas patogumais, o tavo tėvo kiti vaikai po prieglaudą, po svietą išmėtyti vargsta; mudu nejučiomis skriaudikais stojamės, paveržėme jiems prigulinčią laimę: tu – savo pirmkūnių brolių, o aš – pirmųjų suviliotų meilužių“; apibendrinama vėlgi deklaratyviomis antipatriarchatinėmis intonacijomis: „melai, melagystės, kad tik moterį pavergtų, surištų, jos valią prislėgtų, širdį sumindžiotų...“¹³ Įdomu, kad Myliutė yra modernėjančio pasaulio atstovė, aktore tapti svajojanti artistiškos prigimties sodietė (kuri, „perspėliojama tėvų, jog reikia imtis rimtai kokio darbo“, šaukė: „Nieko nedarysiu, kaip tik stoisiu į teatrą, eisiu scenoj lošti, deklamuoti...“¹⁴), ir įtaigiasias meilės patirties įvardijimas jai yra aktoriaus monologas teatre (apsakymas „Ponas Zigmantas“). Publicistinių intonacijų, ginančių moters teises bei emblemėnėmis metaforomis kaltinančių santuoką be meilės, matyti ir vėlyvojo kūrybos laikotarpio apsakyme „Klampynė“ (1917). Deklaratyvus kūrinio pabaigos akcentas – Marelės balso dialogas su kūdikiu, iš esmės su pačia savimi: „Kam tau to tėvo, kam man to vyro reikėjo? Kam į tą pragarą mus nuvarė?! Tiek dirbdama, kiek čia, ar nebūčiau užauginus savo mažylį... [...] Kam mums reikėjo prie šio šalto stulpo amžinai prisirišti?! Į tą prakeiktą klampynę įbristi...“¹⁵ Įžvalgiu Donato Saukos apibendrinimu, „iš anksto užsibrėžta idėja

neleidžia laisvai suvežėti prozos kūrinio materijai“¹⁶.

Žemaitė kaip klasikinė feministė dėmesinga archetipinei moters traktuotei Vakarų kultūroje: apsakymas „Ieva“¹⁷ travestiškai interpretuoja biblinį Pradžios knygos pasakojimą apie žmogaus sukūrimą. Pradžios knyga pateikia du skirtingus pasakojimus apie lyčių kilmę. Pirmajame žmogus nuo pat pradžių nevienišas, Dievas sukuria kartu vyrą ir moterį („Dievas sukūrė žmogų pagal savo paveikslą, / pagal savo paveikslą sukūrė jį; / vyrą ir moterį; sukūrė juos“, *Pr 1*, 27). Lyčių lygybės požiūriu problemis atrodo antrasis, senesnis, pasakojimas. Jame žmogus sukuriamas pirmiausia (tuo siekiama išryškinti jo centrinę vietą kūrinijoje), tačiau žmogus čia – vyras, jam „negera [...] vienam“, ir Dievas vyrui iš jo šonkaulio sukuria moterį (*Pr 2*, 18–22). Kartais populiariai pajuokaujama, kad moteris sukurta ne iš neorganinės medžiagos (molio, žemės, dulkių...), kaip vyras, o iš organinės, taigi „aukštesnė“, – tačiau dažnesni priešingi (vėlgi populiariosios plotmės) aiškinimai, jog pasakojimas nurodo moters vietą „prie vyro šono“, netgi etimologiškai: hebrajų kalba vyras (žmogus) – *iš*, moteris – *iša* (todėl Antanas Baranauskas siūlė atitikmenis *vyras* ir *vyrienė*). Šiuolaikinė egzegezė teigia, kad biblinis antrojo pasakojimo autorius pabrėžia vyro ir moters prigimties lygybę: abu lygiai stiprūs ir orūs (vyras, pamatęs moterį, ištaria: „Ši pagaliau yra kaulas mano kaulų“, abu lygiai trapūs („kūnas mano kūno“, *Pr 2*, 23), – tačiau feministinė įtarumo herme-

¹³ Žemaitė, *Raštai 3*, Vilnius: Žara, 2002, 387.

¹⁴ *Ten pat*, 375.

¹⁵ Žemaitė, 2004, 148.

¹⁶ Donatas Sauka, *Žemaitės stebuklas*, Vilnius: Vaga, 1988, 184.

¹⁷ Žemaitė, 2002, 406–411.

neutika daro prielaidą, kad šis ir kiti Biblijos tekstai bei jų interpretacijos priklauso androcentrinei teorinei-kultūrinei paradigmai, kuri vyrą suvokia kaip paradigmine žmogiškąją būtybę, o moterį – kaip „kitą“, labiau kaip išimtį nei taisyklę¹⁸.

Žemaitės interpretacija pagrįsta antruoju bibliiniu pasakojimu. Apsakymo pradžioje perfrazuojama žmogaus kaip centrinės sukurtosios būtybės, o kitų kūrinų – kaip žmogų rezonuojančių, samprata. Tarytum pradedama perpasakoti „visiems žinoma“ istorija, o iš tiesų – kuriama jos ironiška variacija, kurioje Dievas moters kurti nėra neketinęs: „Visi žino, kaip Dievas sutvėrė Adomą, kaip sutvėrė rojų ir tame visus žvėris, paukščius ir žuvis; tiems visiems sutvėrimams valdyti Dievas sutvėrė savo paveikslu Adomą. Jam pavedė visus žvėris, gyvulius ir paukščius valdyti ir naudotis, ir ganyti pagal savo norą. Na, ir nebemanė Dievas daugiau ko betverti...“ Kitaip nei interpretuojamame pasakojime, apsakymo Dievas Ievą sukuria ne iš organinės medžiagos (Adomo šonkaulio), o pabrėžtinai iš molio. Travestijos Ieva pati turi ryškią ironijos žymę. Liaudiškos religinės vaizduotės Dievas ją minko lyg kepėjas ar puodžius, susibraižydamas rankas, sušildamas, – iš „dumblo, smelčių, molio“ tešlos, kurioje buvo „varlakaušių, negyvų varlių, ištroškusių žuvyčių, žvynų, kaulų...“ Ryškiausias apsakymo Ievos būdo bruožas yra užsispyrėliškumas, kuris trikdo Dievo personažą, tačiau yra greitai perprantamas liaudiškai sumanios šventojo Petro figūros (Ieva darys ko norėsi, jei jai sakysi atvirkš-

čiai). Travestijos Adomas atstovauja patriarchato logikai: „Kas vyrams leidžiama, už tą patį moterys juk baudžiamos...“ Dievo personažas atsako: „Dabar kita gadyne virto... visame sviete moterys kovoja už lygias teises su vyrais, o neduodamos teisių [kai joms neduodama teisių – D. Č.], pačios pamėgdžioja vyrų darbus...“ Netiesioginė menamoji kalba sulieja Dievo balsą ir pasakotojos ironiją, kuri dvilypė: šmaikštaujama, kad žinios apie moterų sąmoningumo judėjimą pasiekia net rojų, tačiau ironizuojami ir paties feminizmo aspektai („pamėgdžioja vyrų darbus“). Ekspresyvų autorės sąmojų artikuliuoja perversiški pirmųjų žmonių paleistuvavimo („svetimoteriavimo su beždžionėmis“) vaizdai, galimi interpretuoti pasitelkiant Bachtino karnavalinės kultūros sampratą. Apsakymo Dievas moralinį nuopuolį nori gydyti darbu („Prie progos reikės parūpinti žmogui kokį nors darbą... išbirs jiems lėbavimai...“), – ir Ieva, nors ironiška figūra, tampa (pati to nesuvokdama) reikšmingu įrankiu Dievo planams įgyvendinti: „Neilgai trukus, pasitaikė Dievui proga: Ieva pakando užgintą obuolį; Dievas, paėmęs botagą, supliauškinęs Adomui per kenkles, išsvijo iš rojaus, pastatė prie plūgo žemės arti, liepė prakaituoti dėl duonos kąsnio.“ Tad Ievos obuolys – anaip tol ne pirmoji nuodėmė apsakymo rojuje; sąmojinga Žemaitės interpretacija verčia aukštyn kojomis „moters – gundytojos“, paklususios žalčio įkalbinėjimams (taigi „kaltesnės“ už vyrą), klišę.

Žemaitės kūrinuose galime matyti interpretuojamą feministinę prielaidą, kad biologija lemia lytį (*sex*), o kultūra – giminę (*gender*), t. y. moteris elgiasi kaip

¹⁸ Žr. Elisabeth Schüssler Fiorenza, *Bread not Stone: The Challenge of Feminist Biblical Interpretation*, Boston: Beacon Press, 1984, 15–17.

moteris ne tik dėl prigimtinių savybių, bet ir dėl kultūros įteigto moteriškumo modelio. Žemaitės moterų paveikslai paryškina ir ardo patriarchalinės kultūros formuotą tylios, nuolankios moters standartą.

Nutildytas moters balsas – apsakyme „Neturėjo geros motinos“ (1895)¹⁹. Abs-trahuota bevardė kūrinio motina pati vaizduojama labai ankštoje, uždaroje erdvėje. Pirmieji sakiniai skaitytojui šią erdvę rodo iš toli, tad ji dar sumažėja: „Per keletą varstų nuo sodos, pamiškėje, iškartose, stovi trobelė siaura, aukšta, lentiniu stogu apdengta, baltu kaminuku pagražinta. Kiokso ji vidury dirvono kaip gandalizdis, be jokio medelio, be tvoros miotelio, be jokios kitos pastogėlės.“ Miniatiūros vaizdai adekvati deminutyvų poetika artikuliuoja pasakotojos empatiją ir priartina minorinės liaudies dainos kontekstą, formuoja negalimybės konotaciją („be jokio medelio, be tvoros miotelio, be jokios kitos pastogėlės“). Pasakotojos atjauta intensyvi, spalvinga, ji turi ir skaudžios ironijos elementą: „Nors giria čia pat, vienok vėjas neįpučia šilimos...“ Ankštoje namų vidaus erdvėje telpa visas „gyvenimas“ – žmonės, gyvuliai ir daiktai („Trobelė rods aukšta, bet visai mažalėlė, ir toje pačioje sukrauta visa gyventojų nauda“). Detalių gausos išdėstymas interjero erdvėje („skurdo inventORIZACIJA“²⁰) kuria erdvės birumo, trapumo vaizdą: atrodo, ji gali sugriūti nuo mažiausio krustelėjimo, tačiau personažai (motina ir ketvertas vaikų) joje juda sklandžiai. Ankštumo vaizdas skaitytojui iš anksto aiškina netvarkos, dėl kurios vė-

lesniame apsakymo laike vyras moteriai priekaištaus, priežastį: „Tokioje ankštybėj asloje vis primyniota, prišnerkšta.“ Ekvilibristiškai subalansuota interjero detalių konstrukcija subyra, kai grįžta namo vyras (irgi apibendrinta, bevardė figūra; vyras grįžta iš medžioklės su šunimi ir šuo, įbėgęs į trobą, ją sujaukia), – autorė užmena katastrofos (kūdikio mirties ir sutuoktinių santykių irimo) artėjimą. Aidint vyro barnių crescendo: nuo priekaištų dėl nešvaros iki absurdiškų kaltinimų dėl sūnaus ligos, – kūrinio moteris neatsiliepia, tyli: „Pati tylėjo.“ Feministinė kritika pabrėžia, jog moteriškoji tylos vartosena gali būti pasipriešinimo vyraujančiam diskursui forma, reikšmingi vidiniai tokių „tyliųjų“ charakterių dialogai²¹. Žemaitė parodo skaitytojui, kas sypi už tylos sienos: „Užkaito pačios kakta, ausyse užė, rankos kojos drebėjo, širdis plyšo tvaskėjo, gomury gniaužė, akys aptemo; nebeišturėjo traminamų ašarų – karštas, sraunus tvanas paplūdo iš akių.“ Ašaros, kaip reakcija į vyro plūdimąsi, irgi slepiamos („Norėdama jas paslėpti, pasilenkė ant ligonio kūdikio“), sulig kultūriniu moters standartu. Tačiau kartu apsakymo moters tyla yra priešinimasis atsiribojant: „Vyras kaskart baisiau keikė, apmaudavo, keldamas neteisingiausius apkalbus. Pati stengėsi negirdėti jo kalbos.“ Kūrinio kulminacijoje nuolankumo ir tylumo standartas laužomas, moteris ryžtingai prabyla: „Pačiai nebeužteko kantrybės tylėti. Nors ir verkdama, bet staiga tarė: ‘Beproti, tu beproti! Nebesižinai, ką bešnekaš! [...] Ar tu turi bent truputį pro-

¹⁹ Žemaitė, 1995, 61–68.

²⁰ Sauka, 1988, 77.

²¹ Shelley Fisher Fishkin and Elaine Hedges, eds., *Listening to Silences: New Essays in Feminist Criticism*, Oxford: Oxford University Press, 1994, 5.

to?!“ Vyras atrodo stipriai paveiktas, sukrestas moters prabilimo – jis išgirsta savo sąžinės balsą: „Per tavo vaikas miršta...“ Taip suformuojamas skaitytojo lūkestis, kad dėl moters pasipriešinimo jos kultūriniam įvaizdžiui vyras atsitokės, supras savo priekaištų absurdiškumą. Vaiko mirties scenoje šį lūkestį atrodo tvirtinąs pasakotojos komentaras: „Pabudo tėviška meilė, skaudus gailės širdį pervėrė.“ Tačiau tolesnis pasakojimo tekstas vyro atsitokėjimo vaizdai suteikia ironijos atspalvį: „Pabudo tėviška meilė, skaudus gailės širdį pervėrė. Per baisingą riksmą vos beištarė į pačią: ‘Per tavo vaikas miršta! Mažalėlis tas mano!.. Neturėjai geros motinos...’“ Grįžtama prie neteisingų kaltinimų, kurie yra despotiškos vyro valdžios metonimija, – skaitytojo lūkestis sugriaunamas. Ir tai yra paskutinė kūrinio frazė, pabaiga. Jei ir norėtų kūrinio moteris ką atsakyti, ji nebegalų, tekste nebėra tam erdvės, materialioji kūrinio tekstūra tampa įtaigia moters nutildymo metafora, tolina publicistinėms feminizmo deklaracijoms. Reikšminga ir tai, kad kūrinio namų irimą vyro despotizmo vaizdai motyvuoja tik iš dalies: apsakymo vyras patiria sielvartą dėl vienintelio sūnaus mirties, ir jo vykdomi žmonos užsipuolimai turi psichologinį „atpirkimo ožio“ paieškos aspektą.

Nutildyta yra ir apsakymo „Topylis“ (1897) Zosė, Žemaitės varijuojamas *moters su knyga* topas. „Neturėjo geros motinos“ vyras sugriauna namų erdvę, Topylis, vėlgi simboliškai, užpučia žiburį. Zosė kantriai slepia intensyvią vidinę reakciją: „... suspaudė skausmas širdį, net prakaitas ją apipylė. Ilgai ilgai klūpojo, suglaudusi delnuose veidą prieš paveikslą Nukryžiuo-

tojo, karštai meldama sau kantrybės...“²² Anot ironiško pasakotojos komentaro, „Ką padarysi, turi Zosė išmintingo vyro klausyti.“²³ Įdomi Donato Saukos pastaba, kad šiame apsakyme patriarchalinėms (netgi „ultrapatriarchalinėms“) pažiūroms atstovauja ir moters personažas – Zosės motina²⁴.

Lygiavertis „Autobiografijos“ (1921) fragmentas apie tylėjimą: „Per visą pavasarį lakstau liežuvį išleidusi, per dieną su darbais taip pavargstu, net kojų nebepavelku. Še tau mano pasišventimas! Kokia čia kam arba man nauda? Atsakymas – tik ašaros... O ir tas reikia slėpti, nes pamatęs vyras pyksta.“²⁵

Tylėjimą kaip moters laikysenos normą interpretuoja Katrė („Marti“, 1896)²⁶: ji auklėta tylėti: „Tankiai karštos ašaros smerkėsi į akis, bet, varu jas nurijusi, mąstė sau, jog verkimas nepadės nieko, reikia nužemintai, kantriai ir tvirtai pasistiprinti prieš naujosios giminės persekiojimus.“ Įdomiai kuriama Katrės vienišumo sąmonė – moteriškasis žinojimas vaizduojamas kaip aiškus jautimas: „Jautė tą aiškiai: jautėsi dabar niekieno neturinti širdies sau palankios, jautė, jog visi skersomis į ją žiūri, kiekvieną jos žingsnį ir žodį skaudžiai kratinėja.“ Kai Katrė kočėlų scenoje sulaužo „nužemintumo ir kantrumo“ normas, jos pačios vidinis dialogas skaudžiai į tai reaguoja: „Motinėle mano mylimoji, įkalbinėjai man nuo širdies: tėvus lenkti, klausyti, rūsčiu žodeliu neužgauti, vyrą mylėti!

²² Žemaitė, 1995, 128.

²³ *Ten pat*, 127.

²⁴ Sauka, 1988, 82.

²⁵ Žemaitė, 2004, 343.

²⁶ Žemaitė, 1995, 69–101.

Prižadėjau, o kaip pildau? Dievulaičiau, kad negaliu, niekaip negaliu, nebeužtenka kantrybės! Kuo aš pavirtau? Pasibaisėtų manim ir užkulniškiai. Ne mano kaltė, ne mano, jie patys prisuokė mane prie to...“ Tai, kad Katrė nepriima savęs maištaujančios, atrodytų iškalbu socialinės giminės (*gender*) sąvokos kontekste: atrodytų, jog autorė kritikuoja patriarchalinio mąstymo įpročius moters sąmonėje. Tačiau personažo priešinimasis giminės kaip *gender* diktatui ir šiuo atveju, kaip apsakyme „Neturėjo geros motinos“, yra, nors efektingas, bet neefektyvus. Paskutinis kūrinių sakinytis nurodo du skirtingus kelius: žemiškas kelias, kuriuo Katrės brolis vyksta daktaro, ir transcenduojantis pasaulį Katrės kelias: „Katrės brolelis gal pusiaukelėje tebebuvo nuo daktaro, kai ji keliavo iš šio pasaulio... palikdama didelę dalį, kraitį, gyvenimą, gerą žemę, geruosius ir piktuosius tėvus.“ Katrės kelio motyvas paženklintas daugtaškiu, kuris nurodo metafizinį tarpą ir apgręžia pasakotojos žvilgsnį: darsyk išsižiūrima į pasaulį, į tai, kas paliekama. Simbolinis personažo egzistencinės tikrovės aspektų išvardijimas: paliekama viskas, pražudė viskas, ne tik pakartojimu pabrėžiama didelė dalis / kraitis, ne tik „piktieji tėvai“. Mįslingasis Katrės atsisveikinimas „Do... va... no... kit!..“ ir paskutiniu sakiniumi nužymėta metafizinė žiūrėjimo į pasaulį perspektyva komplikuoja nelaimingo likimo priežastį. Katrės personažo likimas įtaigiai sukonkretina, defamiliarizuoja universalią idėją, jog pasaulyje esama blogio, kurio nugalėti nepavyksta.

Kitokia tyla apsakyme „Sutkai“ (1897): tai tylėjimas dviese, moters ir vyro tylėjimas kalbant be žodžių, pranokstant žodi-

nės kalbos galimybes: „Ilgas valandas taip sėdėdami, nors nė žodelio į vienas antrą neištarė, vienok labai daug apipasakojo vienas kitam apie savo laimę.“²⁷ Kuriama feministinė utopija, kai moters tapatybę nusako ne tiek jos kitoniškumas, palyginti su vyru, kiek bendraujant su vyru patiria ma pilnatvė.

Žemaitė biografiniame kontekste – „simbolinė figūra amžiaus pradžios Vilniuje“²⁸ (Lietuvių mokslo draugijos narė, „Vilniaus žinių“ atsakomoji redaktorė, pranešėja svarbiuose minėjimuose), aktyvi organizuoto moterų judėjimo dalyvė, pirmoji lietuvių feministė Amerikoje (1918 m. dalyvavusi Lietuvių moterų progresiščių sąjungos suvažiavime Filadelfijoje). Žemaitė kaip prozos kūrinių autorė parašė klasikinių feministinių mąstymą artikuliuojančių tekstų (apsakymai „Kieno galia, to ir valia“, „Miestė“, „Ponas Zigmantas“, „Klampynė“ ir kt.), pateikė originalią ironišką biblinio moters archetipo interpretaciją („Ieva“). Įtaigiausi moters priespaudos vaizdai Žemaitės prozoje neturi kovingo optimizmo, kuris būdingas Žemaitėi kaip visuomenės veikėjai ir moterų teises gynusiai publicistei. Varijuodama feministinį *tylinčios / nutildytos moters* topą, apsakymų „Marti“, „Neturėjo geros motinos“ autorė darnos ir prasmės šeimoje nesatį interpretuoja kaip filosofinio blogio aspektą; neįmanomos egzistencinės laimės vaizdai formuoja metafizinės negalimybės nuorodą. Kontrastinga apsakymo „Sutkai“ šeimos situacija, moters savimone konstruojanti santykio su vyru išsipildymo principu.

²⁷ *Ten pat*, 1995, 152.

²⁸ Daujotytė, 2007.

ŽEMAITĖ'S FEMINISM

Dalia Čiočytė

S u m m a r y

The biography of Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė – Žemaitė (1845–1921), one of the greatest Lithuanian Realists, has got a broad accent of feminist activity. Some short stories written by Žemaitė express feminist ideas with publicistic pathos (*In Town*, „Mieste“, 1905, *Mister Zigmantas*, „Ponas Zigmantas“, and others). In her short story *Eve* („Ieva“) Žemaitė presents an interesting ironic interpretation of the biblical archetype. Žemaitė's best literary visions of women's infelicity varies the topos of a *quiet / silent / silenced woman* and interestingly imply some

gap between feminist ideology and literary meaning. In the short stories *The Daughter-in-Law* („Martė“, 1896), *They Didn't Have a Good Mother* („Neturėjęs geros motinos“, 1895) the reason of misfortunes seems to be deeper than just women being oppressed by men in the patriarchal society. The patriarchal oppression of women is constructed as a metonymy of the philosophical evil. The short story *Sutkai* (1897) may be interpreted as a literary vision of a feminine utopia: woman's identity here is defined rather as wholeness than “otherness”.

Gauta 2009 11 02

Priimta skelbti 2009 11 10

Autorės adresas:

Lietuvių literatūros katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5,
LT-01513 Vilnius
El. paštas: DAL13@takas.lt